

VAN GÖLÜ HAVZASI

ÖRNEKLERİ İLE HALK

İNANÇLARIMIZDA

ÖLÜM MELEĞİ-I

GİRİŞ:

Ölümle ilgili inançlar, ölüm gelmeden başlar, ölüm sürecide ve ölümden sonra da devam eder. Bütün bu dönem zarfında ölüm meleği ile ilgili inançların farklı bir yeri vardır. Ölüm Meleği ile ilgili inançlar sözlü kültürümüze de yansımış, deyimler, tekerlemeler ve halk şiirinde de yerini bulmuştur. Rüya yorumlarında, fallarda Azrail Aleyhisselam

ile ilgili anlamlandırmalar vardır. Ölümün mukadder olduğu, Ölümün de hayırlısının bulunduğu, Zamansız ölüm inancının halk düşüncesindeki, halkımızın sofisttik dünyasını yansıtır. Biz bu çalışmamızda Van gölü ve havzasından yaptığımız Ölüm Meleği konulu halk kültür verilerinin değerlendirmesini tartışırken, her ne kadar merkeze bu coğrafyayı aldı isek de, zaman zaman karşılaştırmalar yaparken haliyle bölgenin dışına çıktık ve tespitlerin Türk kültürlü coğrafyadaki yerlerini belirlemeğe çalıştık

Örnekleri imkan nispetinde Van Gölü çevresinden seçmiş olmamıza rağmen, tespitler doğal olarak Türk İslam, bu arada genel Anadolu kültürünün ortak ürünleridir. Ayrıca Ölüm Meleği-toplu ölümler ilişkisi itibariyle Erzincan depremine yer vermek durumunda kaldık Zira destanlarına bölgeden daha ziyade bu felaket konu oluşturmuştu. Yörenin

yaşadığı diğer toplu felaketlerden destanlaştırılmış bölge dillerinden çalışmalara ulaşamadık

İncelediğimiz bu konu, Tahir Kutsi Makal tarafından edebiyat alanında ele alınmış, 2004 yılında ise, Kültürümüzde Ölüm teması kapsamında sempozyum bazında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde, uluslararası Türk Kültüründe Ölüm sempozyumu, İstanbul, 25-26 Kasım 2004'de ele alınmıştı. Biz halk inançları merkezli ve belirli bir coğrafya öncelikli bir çalışma yapmaya amaçladık

METİN:

Ayet ve Hadislerde sayıları hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan, sayılarının pek çok olduğu anlaşılabilen Allah'ın kulluk ve O'nun emirlerini yerine getirmekle görevli, günah işlemeyen, duyu organları ile anlaşılmaları

mümkün olmayan ruhani ve nurani varlıklar olan Meleklerden 4 büyük Melek, **Cebrail** (s.a.) “**er-Ruhu’l-emin**” güvenilir ruh anlamına gelmektedir. Meleklerin en büyüğü en üstünü ve efendisi yani **seyyidü’l-melaike** denilmiştir. **Mikail** (a.s) Kainattaki tabii olaylar ve yaratıkların rızklarını idare etmekle görevlendirilmiştir. **İsrafil’(a.s)** in görevi sura iki defa üflemektir. Birincisinde kıyamet kopacak ikincisinde insanlar tekrar dirilecektir. **Azrail’** (a.s.) in görevi canlıların ruhunu almak olduğu için O’na **melekü’l-mevt**, ölüm meleği denilmiştir. “De ki: Size vekil kılınan ölüm Meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz” (Secde suresi, 11).

Dört büyük melekten birisi olan ölüm meleği ile duygu ve düşünceler, sözlü ve yazılı edebiyatımıza yansımışlarken, doğaldı ki, hayatın ölüm anı ile ilgili kesimine yansıma daha yoğun olmuştur. Ölümün her türlü acı verici iken, bazı

ölümlerin anlatımı ağıtlar ve destanlarla veya ağıtımsı destan, destanımsı ağıtlarla anlatılmıştır. “**Sıralı Ölüm**” ün verdiği acı ile gençlerin ölümü veya toplu halde ölümlere yol açan deprem, salgın hastalık, sel gibi felaketlerle vuku bulan ölümler daha derin izler bırakmıştır. Bu arada yazılı edebiyatın ustaları, halk edebiyatının sözlü ustalarına nazaran özellikle son dönemlerde ölüm teması karşısında adeta daha suskun kalmışlar, bu alanda Hakk ve halk ozanları karşısında yenik düşmüşlerdir.

Ölüm halk inançlarında bir takım simgelerle tanımlanmış ve edebiyatımızın çeşitli alanlarına bu arada Hakk ve halk edebiyatımıza da yansımıştır., derken biz edebiyatın şiir veya nesir tasavvuf içerikli olanının Hakk edebiyatı olarak tanımlamayı yeğliyoruz. Bu edebiyatta “**elleri koynunda kalmak**” ilahi taktir karşısında boyun eğmeği, “**Saç yolmak**” “**kara giymek**” çaresizliğin, “**ocağı sönmek**”

veya “evinin direğinin çökmesi”, rüyada aynası kırılmak, rüyada ekmeğini yanar görmek ölümü, temsil eder. Onun simgesidir. Acının dışarıya vurulmasında aşırıya gitmek isyan sayılır, günah olarak kabul edilir. Kişiyi rüyada ölmüş görmek ise, onun uzun ömürlülüğü olarak yorumlanır. Saç yonmadık ağıt yoktur ve saç Türk halk kültüründe bir koddur. (Yaşar Kalafat, “Balkan Türkleri Örnekleri İle Halk İnançlarımızda Saç”, I.Uluslararası Balkan Türkleri Sempozyumu, 28-29 Eylül 2001 Prizren;Erciyes, Ocak 2002 S.301,, s. 15-16)

“Patlamış topraklar kırılmış dallar

Elleri koynunda yetimler ağlar

.....

Analar babalar yoldu saçını

.....

Felek bırakmadı senin peşini

.....

Ak saçlı insanlar saçını yolar,

Annem babam nerde ağlar kuzular” (Ercan Züngür,
‘Canım Erzincan’ s.187”

Ne yaparsa **Felek** yapar, Felek daha ziyade mağdurların ifadesinde dile getirilir. Felek’e sitem edilebilir, serzenişte bulunulabilir. O “kimine kürk giydirir kimine yelek” Veya olmayacak işleri yapar. Mesela “Şu Feleğin işine bak Yunan Türk’ü esir almış” denir. Bazen da O’na buğz edilir, kargış söylenir. “Gözün kör olsun Felek” denir. Böylesi bir tipten simgesidir Felek.

“Bu Felaket zalim feleğin işi

Zehir oldu içimize depremin aşısı” (Muhittin Özel, ‘Güzel Erzincan’ı Vurdu da Gitti’ s.128” Başka bir örnekte,

“Şu genç yaşta Felek büktü belimi

.....

Felek kırdı Őu genç yaşta bacağımı kolumu” (Kotan Pata, ‘Erzincan’ s.130” Biraz b6lgenin dıŐından Kayseri y6resinden bir 6rnek,

“Galdıramıyon belimi

G6nl6m istiyor 6l6m6

BaŐına bocule dakın da

Bazara 6ekip malımı” (Emir Kalkar, Kayseri ve Y6resi Ağıtları, Kayseri, 1992, s 2001”

Feleğin simgelediği g6çte, 6fkelenmesi, intikam alması, ders vermesi de vardır. O hayatın simgesi olan b6lb6lleri susturup, 6l6m6n simgesi olarak kabul g6rm6Ő olan baykuŐları bacalara kondurur. Mutluluğu yaŐamı simgeleyen yanan ocak t6ten bacaların yerine, 6l6m6 yokluğu simgeleyen, s6nm6Ő ocakları t6tmez bacaları koyabilir.

Böylece güzelin, mutluluğun yaşamın simgesi olan ak, yerini ölümün, yasın, üzüntünün simgesi olan karaya bırakır. Karabağır dertli sineyi, kolun kanadın kırılmışlığı çaresizliği kara gün matemli dönemi anlatır. “**Ana-baba günü**” felaketin büyüklüğünü tanımlamak için de kullanılır.

“Yeşil bağlarında bülbüller öterdi,

Dün bacalarında duman tüterdi

.....

Baykuşlara yuva oldun Erzincan

.....

Ocakların gayri tütmez oldular

Horozlar şafakta ötmez oldular

.....

Cihanı ağlattı güzel Erzincan!

Karalar bağlattı bize Erzincan!

.....

Belli sana nazar oldu Erzincan!

Karalar bağılattı bize Erzincan!

Yarı sıcak yarı donmuş göğüsler

Sormayın kim kime ağlar eğilder/ağıt

Anlatmaya yetmez aylar seneler

Saçlarını yola koca nineler

Topraklar altında kaldı Erzincan!

Felek Öfkesini aldı Erzincan!

Ana-baba günü gördün Erzincan,

Ne bitmez tükenmez derdin Erzincan

Söyle dağlayayım kara bağrımı

Erzincan Erzincan kara Erzincan

Erzincan söylenir dillerde adın

Kırıldı serildi kolun kanadın” (Osman Yüksel Serdengeçti, Erzincan Destanı-Ruhi Koca, Erzincan’ın /Destanı ağıt ve Destanları, Ankara 1945 s. 233-236)

Horoz’un halk kültürümüzde mistik bir tabanı vardır. **Horoz** gayp aleminden aldığı zaman ayarına göre öterken, adeta **Horozların Piri’ne** icabet eder, horozun hakka zikri muhtemelen ötüşüdür. Konunun dışına çıkmamış olma adına, horoz ve **tavuk** bahsinin ayrıntısına girmiyoruz. Keza nazar için de “**yarı ölüm**”dür, denilmiştir. Genel olarak mavi boncuk ve at malı ile simgelenir.

Baykuşun batı Türklüğüne ölümün simgesi olarak yansımış olması bize göre tekrar incelenmelidir. **Tatar** veya **Kıpçak Türklerinde**, **Baykuşun** ölümsüzlüğü simgelediği

şeklinde tespitlerimiz olmuştu. Anadolu ve yakın çevresinde, halk inançlarında baykuş'a ölüm simgesi yakıştırılmış iken, bu yaklaşım şüphesiz ağıtlarımıza da yansımıştır.

“Hem namert yaş döker hem de mert ağlar

Baykuşlara mekan olan yurt ağlar” (Konyalı Aşık Hasan, **Erzincan**, R.Kara, Erzincan'ın Göz Yaşları, 1994, s.221”

“Gök kubbede kararmış tüm baykuşlar ağlıyordu.

Bütün erenler dua ediyordu tanrıya, Azrail tepede idi”

.....

Kırklar tepesi inledi tekbir sesinden

Ayağı kalktı Terzi Baba ve tüm Erenler

Yalvardılar sana Tanrım duy bizi diye” (Celil Sadık

“Erzincan'ın.....s.131”

“Baykuşlar susturmuş şeyda bülbülü

Viraneye dönmüş bağın Erzincan

.....

Kırıldı kanadın kolun Erzincan” (Yusuf Sekergider

“Erzincan’a”s.135

İnsanoğlu tarafından olumsuz olarak algılanan olayların faturası Feleğe çıkarılırken, bu fatura deprem ve ölümü de içermekle beraber, deprem can almak veya can vermekten daha öteye, adeta ilahi felaketlerden bir felaketin simgesidir.Halk inançlarının diğer alanlarında olduğu gibi, öteki aleme göçmüş ulu zatlara halk tefekkürü, bazen hikmetler yüklemiş bazen kadiri mutlak nezlinde onları aracı kılmış bazen da daha farklı misyonlar yüklemiştir. Bu arada ölüm de getiren felaket karşısında, bu ulu kabirler,fonksiyonu devam eden yaşayan ölüleri temsil etmişlerdir.

Toplu ölümler türünden felaketler karşısında, halkın tövbe edip, ıslah olması gerektiğini, Allah'ın emrine itaat edip bu tür hallerden korunmak için evliyadan himmet beklemesi gerektiğine inanılmaktadır;

“.....

Halkı ıslaha say ederek daim

Evliyadan himmet isteyelim.

Eyleyerek tevbe cürm-i maziye,

Emr-i Hakk'a itaat isteyelim

.....(Sofuzade M. Tevfik Efendi,

“Zelzelenin Def u Ref'i Duası” Erzincan'ın Göz

Yaşları/Deprem Ağıt ve Destanları, Ruhi Kara , Ankara 1994,

s. 254-255)

Tövbe etmek, tövbekar olmak, kulun Allah huzurunda ilahi öz eleştirisini yapmasıdır. Yaptığı hatayı kabullenmesidir. Neden o hatayı yapmak zorunda kaldığının izahını yapmaya çalışmasıdır. Bir daha yapmayacağına dair söz verip yardım istemesidir. Halk inançlarında ölümlü felaketler dahil her türlü müşkül karşısında Evliyadan yardım istenilmesi halinde de kadiri mutlak olanın karşısında şirke düşmemeye özen gösterilmelidir.

Halk inançlarında zaman zaman , tabiatta cansız bilinen varlıkların da ruhlarının olduğuna canlı varlıklarla birlikte mutluluğu ve acıyı paylaştıklarına dair olayları tespit etmek mümkündür.

“Kaşla göz arasında alevlendi yokuşlar,
Kanatlanmış görünce tüm mezar taşlarını

Çevirdiler etrafı kutsal bir halka gibi

Bizimle paylaştılar bu yası sıra dağlar

.....

(Seyfettin

Yalçinkaya “Mersiye”, Erzincan’ın Gözyaşları.....s.177)

“Bu toprağa bakma hor, gel gör ki neler var.

Terzi Baba koynunda nice bir evliyalara,

Esrarı ilahide el ele veren Kırklar

Mübarek mesken diye burada toplanırlar.” (Nurettin

Türkan/Aşık Kul Nuri, “Kara Bahtlı Erzincan”, R.Kara,

Erzincan’ın Gözyaşları , Ankara 1994, s.165)

“Tüm cihanda yürekleri dağladın

Yasa boğdun karaları bağladın

.....

Çağlayanın ekşi suyun nam salmış

Terzi Baba nurlu sarık bağlamış

.....

Topraklara gark eyledin nice can

Bülbül ötmez duman tütmez bağ viran” (Cenkiz Yavuz
“canım Erzincan” .. s.178)

Halk inançlarında kurban; tanrının merhametini
celbetmek, musibetleri def etmek, hamt ve şükür bildirmek
gibi hallerin simgesidir. Kurban, Kadiri Mutlak için ve onun
rızasıyla kesilir. (Yaşar Kalafat, “Kurban, İnsandan Kurban
ve Türklerde Kurban İnancı” Uluslar arası Türk Kültüründe
Ölüm Sempozyumu, İstanbul, 25-26 Kasım 2004)

“İsmail Gül der,

Kırklara uğradım

Senin için ben

Çok kurban adadım

.....” (İ.Gül, “Cesur Erzincan” , s.84)

Kırklar Türk tasavvuf kültüründe bir yapılanmayı simgeler tıpkı üçler, beşler ve yedilerde olduğu gibi. (Yaşar Kalafat, Anadolu’da Ulu Kadın Kişiler ve halk İnançları, hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi,Kış 2004, S.32, s.37-55;Anadolu Halk Sofizminde Erenlerin Yeri ve Roller” I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri,/13-116 Ağustos 1998/ Evrak Yayınları, Ankara 1998, s.27-35) Van Gölü kültür havzasında olduğu gibi Anadolu’nun bir çok yerinde ismi bu rakamlarla bileşerek anılan yüzlerce dağ, tepe, han, çeşme, meşe, şehit mezarı yatır ve efsane vardır.

“Gurbanın yok mu idi Terzi Baba’ya

Kırk bin canı gurban olan Erzincan” (Eyüp İnci/silleli Aşık Mansur)

“Dizler tutmaz oldu yüzler soldu,

Terzi Baba Mezarlığı şehitlerle doldu

.....

Kırılmış dalları açmıyor güller,

Geçmiyor turnalar, ötmüyor bülbüller” (Aytaç Şahin,

“Şirin Erzincan’ın acı Destanı” 157)

“Deprem vurdu Zayıf bini aştı

Terzi Baba Mezarlığı dolup taştı

.....” (Gazi Kaya ,

“Erzincan”, Erzincan’ın Gözyaşları s.95)

“Yarab daha gösterme kara bayramı

Kedere bürünmüş dünyanın her yanı

.....

Kimi dostla kimi kendi ocağında

Perişanız terzi Baba diyarında” (Osman Osma, Erzincan
Destanı s.123-124)

“Nice ocaklar yıkıldı söndü
niceler üzölüp şaşkına döndü

.....

Çevreni kuşatmış bir kara duman

Titriyor her yan sanki ahır zaman” (Ali Küçükler,
“Erzincan Kan Ağlıyor” s.117)

“Bahçelerde sular mersiyeler çağlıyor

Büyük küçük ardından hep karalar bağlıyor” (Şeref
Sonata-Ruhi Kara, Erzincan’ın Gözyaşları/Deprem Ağıt ve
Destanları, Ankara 1994.

“Yasa boğdun karalar bağladın

Çöller gibi viran oldun Erzincan

Söndürme Allah'ım ocaklar tütsün

Ebedi yaşasın canım Erzincan” (Dursun Cavaklı,
Erzincan Depreminin Destanı, Erzincan Destanı,.....s.191)

Halk tefekküründe sarsılmaz yeri olan bir husus ki imandır. Alan da veren de Allah'tır.Yaptığı her işte bir hikmet vardır ve kulları anlamakta zorluk çekseler dahi, ölümler ve toplu ölümlerde de onlar için hayırlar vardır. Yapılacak iş Mevla'dan himmet dilemektir.

“İza Zilzaleleha' ayetine bak,

Cihan yıkması yapana elhak

Çekilen “**yas perdesi**” “**kara perde**” de olsa Allah'ın işine karışılmaz

“.....

Yine felaketler geldi başıma

Kimse karışmaz Allah'ın işine

.....

Kadir Mevla'm çekmiş bir kara perde" (İsmail Koyun, "Erzincan Felaket Destanı" s.107) O'nun gazaba gelişi, geliş şekli, geliş yeri, geliş zamanı tamamen onun iradesindedir.

"İlahi kudretin gelmiş gazaba,

Tufan yaratmış Hak yol Erzincan" (İdris Yıldız "Erzincan" s.180-181"

"Sanma destimdedir Dünyanın işi

Aralık ayında ecel teftişi

Yer altında şimdi tam kırk bin kişi

Bu iş kıyamete alamet oldu." (Yalvaçlı Mehmet Başkaya, "Destan" Erzincan Destanı s.203)

“Bu da Allan’dan geldi ne gelir elden,
Bakıp ağlıyoruz emir büyük yerden” (Elvan Sezgin “sele
Döndün Erzincan s.142)

“.....

Dizini döverek ağlıyor Fırat

Yağmurlar gözyaşı rüzgarlar feryat

.....

Herkes bir davaya harcıyor Çaba

Benim diyenleri çektin hesaba

.....(Seyfettin Yalçınkaya,

“Erzincan’a Ağıt” Erzincan’ın Gözyaşları, Ankara , 1994 s.
229-230)

“Bir anda buraya geldi Azrail,

Ağıtlar figanlar saldı Azrail,

Hışmınan canlara daldı Azrail,

Nice canlar aldı güzel Erzincan

.....

Yarıya çekildi her yerde bayrak,

Yar saçların yoldu güzel Erzincan

.....

Ferman yüce yerden bildim çaresiz,

Emir Haktan geldi güzel Erzincan” (Mehmet
İkrâmi/Sungurlu İkrâmi, Erzincan Destanı, R.Kara,
Erzincan’ın Gözyaşları, Ankara 1994, s. 223)

“Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam
kalelerde olsanız bile (....) () “Sizi bir çamurdan yaratan,
sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O’dur. Bir de O’nun
katında muayyen bir ecel ‘kıyamet günü’ vardır. Siz hala
şüphe ediyorsunuz.” (el-en’am Suresi, 2. ayet)

Muş yöresindeki bir anlatımda, Azrail a.s. yaşlı bir dedeye rastlar. Dede Azrail a.s. atlatabilmek için bebek takliti yapar ve “mama mama”, demeğe başlar. Azrail a.s da dedeye, “mamanı ye atta gideceğiz” der.

Bir anlatıda da genç birisi Azrail Aleyhisselam’a (a.s.), “Ölüm hak onun önüne geçilmez” der. “ancak benim sıram gelince aniden canımı alma, sıramın gelmek üzere olduğuna dair bazı ammareler göster” der. Azrail Aleyhisselam (a.s) da bu teklifi kabullenir. Aradan yıllar geçer, **Azrail Aleyhisselam** (a.s) görevini yapmaya gelince, ölümlü, “hani bana söz vermiştin, vaktimin gelmek üzere olduğunu bana haber verecektin” der. Azrail Aleyhisselam da “ sözümü tuttum, bak saçların ağardı, belin büküldü, gözlerinde fer kalmadı. Bunların hepsi senin için nişandı” der.Bu tespitin şiirleşmiş şeklinde;

“Gelme ölüm gelme

Üç gün ara ver

Al başımdan sevdayı

Götür yare ver” Çok kere ölümün gelmesinin istenilmemesi, korkulduğundan veya ertelenmeyeceğinin bilinmemesinden değildir, sevdalı sevdasının bilinmeden ölmeği istemeyişindendir.

Bu gerçeği yani gencin de yaşlının da zenginin de fakirin de ölümü eninde sonunda tadacağı gerçeğini Borçalı’dan Karapapah ozan anlatırken,

“İster ihtiyar ol,

İster növ cavan,

Bu dünyada bagi galan öyünsün;

Maragsız, fikirsiz, gamsiz her zaman

Başatan şad olup gülen öğünsün” (Şureddin Memmedli Garapapag “Şenlik Baba”, Borçalı, Ahıska, Kars Ortag Edebi Arealı, Tbilisi, 2004. s.35-54) veya,

“Önümüz alıp alıp yürürsün

Var git ölüm bir zaman da gene gel

Her kande gidersem ara ulursun

Var git ölüm bir zaman da gene gel” (Kara Hazma, ‘Türki’ Ş.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde Ağıtlar, Ankara, 1999, s.176) Aynı tema Karacaoğlu tarafından işlenirken,

“Çıkıp boz kurtlayın uluşamadım

Yalan dünya sana çıkışamadım

Eşimle dostumla buluşamadım

Var git ölüm bir zaman da gene gel” (Karacaoğlu, ‘Koşma’ , Ş.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde ağıtlar, Ankara, 1990, s.170)

Zamansız ölümü anlatan bir diğer örnekte ise;

“Kısa pantolon giyince dar gelmedi mi?

Talime giderken zor demedin mi?

Ezrail gelip de canın alırken,

Gurbette guzular var demedin mi?” (Esmâ Şimşek, Kadirli ve Osmaniye Ağıtları, Antakya 1993. s.215) Halk inançlarında ölümle ilgili olarak “gözü açık gitme” şeklinde bir tabir vardır. Ölürken gözleri açık olan kimse için, beklediği birisi var hasret çekiyor denir ve o beklenen şahıs gelince gözlerini kapadığına inanılır. Bu inanış incelediğimiz bölgede olduğu gibi sair bölgelerde de vardır. Ölüm meleği ile ilgili direk veya dolaylı olarak üretilmiş bir çok tabir vardır. Ölüm için; **“yolun sonu”**, mezarlık için; **“tahtalı köy”**, **“Öteki taraf”**, **“Herkesin gideceği yer”**, Tabut için **“Azrail’in kayığı”**, Defin için; **“Toprağa emanet etmek”**, **“Toprağa teslim etmek”**, **Toprağa sırlama”**, Rahmet anlamında, Müslümanlar için toprağı bol olsun, gayri Müslimler için; **“Dinince dinlensin”** veya **“Toprağı derin olsun”** da denildiği olur. Ölünün

hakkında konuşulurken; “Toprağı haber götürmesin”, kendisinden bahsedilirken; “Seni çok severdi toprağını sevsin” veya “Toprağınca yaşayasın” gibi ifadeler kullanılır.

Ölüm Meleği ile karşılaşan bir fani ondan 24 saat süre ister ve süreyi alan kişioğlu Allah’a kendisini dünyanın öteki ucuna sapa bir yere göndermesi için dua eder ve duası kabul görür. Dilediği yere gönderilen şahıs oraya gittiği zaman karşısında Ölüm Meleğini görür ve Melek kişioğluna “şu Allah’ımın işine bakın, senin toprağını nerede seni nerede yaratmış “der. Halk inançların kişiyi toprağı veya suyu çeker denir. Kişinin alnına nerede öleceğı yazılı ise orada ölür inancı vardı.

“Şöyle bir vakitler yiyip içerken

Yiyip içip tarlalarda gezerken

Gene mi geldin ben senden kaçarken

Var git ölüm bir zaman da gene gel” (Karacaoğlu, ‘Koşma’, Ş.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde Ağıtlar, Ankara, 1990, s.170)

Kimin vadesi yetmiş ise Ölüm Meleği onun kapısını çalar. Muş’ta da çok söylenen bir söz vardır, “Yatan ölmez, yeten ölür” yaşlı veya hasta ölmez iken sapasağlam ve genç birisi ölebilir. Bir kazada bir aradaki bir grup insandan vadesi dolanlar ölürler. Bununla ilgili Van’dan tespitini yaptığımız bir anlatıda;

Ankara’dan Van’a gelmekte olan bir otobüs Sivas çıkışında bir köyde gece bir şahıs durdurur ve cenazelerinin olduğunu 5-10 km ileride bir köye götürmeleri gerektiğini başka imkan bulamadıklarını lütfen tabutu otobüse almasını rica eder. Şoför barajda yer olamadığını yolcuların arasına da alamayacağını söylerse de ısrarlara dayanamaz peki git getir cenazeni der. Yolun kenarındaki eve giden cenaze sahibi bir türlü dönmeyince, otobüsün diğer şoförü direksiyondaki arkadaşını dürterek artık

gidelim adam gelmeyecek yolcular huzursuz oluyorlar diyecek olmuş ve arkadaşına seslenince onun öldüğünü fark etmişler. Böylece, Ölüm Meleği'nin okunun şoför nişanlandığını otobüsteki diğer yolcuların vadelerinin yetmediği, iyi insan olan şoförün diğer masumların vebaline girmediğine yorum yapılır.

Ecelin önüne geçilemeyeceğini anlatan bir hikayeye göre de ;Edirne'den yola çıkan bir aile/karı-koca, Bitlis'e asker olan oğullarını ziyarete giderler. Ziyaretçilerden annenin yol boyunca sırtı kaşınır ve eşinden sırtına elini sokmasını kaşımamasını ister. Eşi otobüste hanımının sırtını kaşıyamayacağını söyleyip isteği reddeder. Bitlis'e geldiklerinde kadıcağz oğluna, babanı ikna edemedim der. Sırtımda bir şey mi var, oğlum elim yetişmiyor bir bakıver der, oğlundan da aynı yardımı ister. Oğul, annenin sırtına elini sokar ve kaşıyacak olunca oradaki bir akrep asker olan oğlu sokar ve oracıkta ölümüne sebep olur. Böylece eceli gelmemiş olan anne ve baba değil eceli gelmiş olan oğul ölmüştür. Anne ölüme

sebepe olan amili 2000 km. sırtında taşıyarak kendi oğlunun ölümüne vesile olmuştur. İlâhi taktirin önüne geçilemez.

Ecelin önüne geçilemeyeceğini anlatırken Yunus Emre;

“Üryan geldim yine üryan giderim

Ölmemeğe elde fermanım mı var

Azrail Gelmiş de can talep eyler

Benim can vermeye dermanım mı var?” derken, Dede Korkut’da Deli Dumrul Azrail’e ülkesinin dağlarını, bağlarını vaat eder ve “Canım alma Azrail, medet” diye yalvarır.(O.Ş.Gökyay Dedem Korkut’un Kitabı, s.75-172; Tahir Kutsi Makal, a.g.m.)

Esasen bu tür tespitlerle verilen mesaj, İslam kültürü itibariyle evrenseldir. Van Gölü havzası ve sair bölgelerde ortaktır. **Hız. Muhammed (s.a.v)** ile ilgili olarak anlatılan iki öğütte ecelin

önüne geçilemeyeceği ve ölümün sebebiyetinin ölümü ortadan kaldıramayacağına dair mesajlar vardır.

Bunlardan birinde, Peygamber efendimiz savaş hazırlıklarını yaptığı bir dönemde, bazı hanımlar önüne geçerek eşlerini savaşa gönderdiği için dul kalıp mağdur olduklarını söylerler. Peygamberimiz herkes evinin damına bir mızrak diksin buyurur. Savaş sonrasında mızraklardan bir kısmının devrildiği ve evlerden savaşa katılan katılmayan evlerin ölüsünün olduğu savaşa katılanlardan ise ölmeyenlerin de olduğu görülür. Netice eceli gelen kişi savaşa katılmasa da ölür

Bir diğer örnekte ise, bir Müslüman Peygamber efendimize gelerek “Ya Resul Allah falancı zattan kendimi koruyamıyorum. Her dediğini kabulleniyorum yolumu değiştiriyorum, ancak yine de sürekli bana bulaşıyor, der. Peygamberimiz de bir daha gelir ise, küçük parmağınla hafifçe onun omzuna dokun, der ve adam öyle

yapar, sataşan kişinin hemen orada öldüğü görülür. O zatın eceli o adamın elindenmiş.

Halk tefekkürüne göre ölüm meleği veya Süleyman Peygamber derecesinde güçlü de olursa, kişi becerebiliyor ise, Hakk için gereğini zamanında yapabilmeli;

“Eğer hükmün olsa Süleyman kimi,

İhtiyarın varsa can alan kimi,

Halga hidmet eyle,sen insan gibi

Hörmeti, gayreti al vedesinde” –Miskin Veli-

Borçalı lı Şair Ebuzer’in ‘Resul Yetim’ imzası ile yazdığı şiirinde, her doğanın zamanla yaşlanıp kocalacağını, dünya malına sahip olmanın geçici olduğu anlatılırken;

“ Allah verdi, ölüm boynunda haktı,

Namaz kıl kazaya koyma beş vakti

Gör nece boş kaldı Süleyman tahtı,

Nece nece Süleymanlar kocaldı.” (Ş.Memmedli,

Azerbaycan Edebiyatının Borçalı Kolu, Tiflis, 2005, s.115) Veya

Devriye’de belirtildiği gibi “Lokman da kurtulamadı ecel elinden”

Halk inançlarında dünya malı dünyada kalır, kimse öteki dünyaya bir şey götürmez. Gözü tok olmak lazımdır. Dünya malı kimseye kalmamıştır. İnsanlar mülkün çobanıdırlar. her şeyin sahibi sadece Allah’tır. Bu tema Hakk Aşıklarının şiirlerinde de yer almıştır.

“İskender mülküdür, ayna sib eyle,

Ne Cemşit padişah, ne de cam kaldı” derken Borçalı’lı

Kul Allahkulu bu inanişı dile getiriyordu. (Şureddin Memmedli,

Azerbaycan Edebiyatının Borçalı Kolu, s.67)

Ne kadar uzun ömürlü olunur ise olunsun, hayat insanoğluna çok kısa gelir.yaşamaya doyulduğu pek görülmemiştir. Borçalı’lı Allahkulu bu konuda;

“.....

Nuh da emr eyledi min dokkuzyüz il,

Ele bil bir günüz bir ahşam kaldı” (Şureddin Memmedli, Azərbaycan Edebiyatının Borçalı Kolu 1920 ci ile kadar, Tiflis, 2003, s. 66)veya,

“Vadem ermedi neylesin bana tabib

Ecelden kurtulmadı hazreti Habib

Malta’da taht kurmak olmadı nasip

Hayır dua edin ruhum şad olsun” (İbrahim, ‘Koşma’, Ş.Elçin, Türkiye Türkçesinde Destanlar, Ankara, 1990, s.173)

Bazen o derece sınırsız istekler ve önüne geçilmez arzular vardır ki. Mesela vatana kavuşmak veya yitirilmiş vatan toprağını kurtarmak gibi, onlara ulaşılması için ölüm seve seve istenir. “**Beş arşın bez**” istemek, yani kefeni özlemek, ölüme davet çıkarmaktır

“Men beş arşın bez isterem,

Garaağaç’ta dağım ola” (Ş.M.Garapapağ, Edebi Borçalı (...)
Bakı, 2002, s.52.)

Kefenin ismi bazen “ölüm yorganı”dır.

“Kaleden kaleye uzattım urganı

Üstüme örttüler de ölüm yorganı” (Şükrü Elçin, Türkiye Türkçesinde Ağıtlar, Ankara, 1990. s.32)

Ölüm Meleği’nin can alırken sunduğu “**Ölüm Şerbeti**” dir.

“On beş yaşında hasta hanelere düştüm,

On sekiz yaşında ölüm şerbetini içtim” (Ş.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde Ağıtlar, Ankara, 1990, s.44”

Ölüm meleğinin işlemini yapması “**göğsüne konmak**” olarak bilinir.

“Yavru kahve içer fincanı mavi

Bu yıl da erimez dağların garı

En de gel ki yavrum bir daha görem

Azrail göğsüme konmadan bari” (Ş.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde Ağıtlar, Ankara, 1990, s.68)

Ölüm meleğinin yanına aldığı kimseyi taşıdığı araç “**cansız at**” dır

“Teneşire konsun Duran

Döne döne yunsun Duran

Cansız ata binsin Duran

Kimin var ki kim ağlasın” (Duran Tamer, Baharı Andırır
Gözlerin, Sivas, 2002, s.93)

Ölüm Meleği can alır, ancak bu onun zalim oluşundan
kaynaklanmaz. O da görevini yapmaktadır. İlahi nizam gereğidir,
boyun eğmek Hakk, isyan haramdır.

“Daşa verdim yanıımı

Toprak emdi kanımı

Azrail’e vermezdim

Zalim aldı canımı

Oy dağlar oy” (Ş.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde Ağıtlar, Ankara,
1990, s.62)

Ölümün geldiği hane için ölümün gelmesi ile kıyamet kopmuştur. Bunun içindir ki, Büyük kıyamet, Küçük kıyamet, benim için kıyamet gibi tanımlar vardır.

“Her gün kıyamet oğlum diye diye

Bir gün kıyamet oğlum diye diye” (Pir Sultan “kaza Sonunda Ölen Oğluma Ağıt” Ş.Elçin, Türkiye Türkçe’sinde Ağıtlar, Ağıtlar, Ankara , 1990 s.164)

“Yıldızın düşmesi” “Yıldızın inmesi” “Yıldızın kayması”

ölüm anlamına geldiği şeklinde yorumlanır.

“Ecelim yetişti yıldızım indi

Dostlarım ağladı düşmanım güldü

Yapılan gadırgam deryada kaldı

Şu Malta’ya giden yollar elveda” (Kuloğlu Mustafa, ‘Koşma’

Ş.Elçin, Türkiye Türkçe’si’nde Ağıtlar, Ankara 1990 s.168)

Halk tefekküründe ve bu arada Van gölü çevresinde ölümün de hayırlısı vardır. “**Hayırlı ölüm**” herkese nasip olmaz. “**Sıralı Ölüm**” yaşlıların öncelikli ölmeleridir ki, bu tarz ölüm pek yadırganmaz, “Allah gençlerimizi saklasın” denir. “Hayırlı Ölüm” de kişi ölümü ile hayırlara vesile olabilir. Veya çileli, sıkıntılar yaşayarak, cesedin bulunmaması, vukuu buluşu ile yeni ölümlere yol açan ölümler vardır. “Üç gün yatak dördüncü gün toprak” denir. Bazen da “Allah süründürmesin”, “Allah elden ayaktan düşürmesi” temennisinde bulunulur. Diğer tarafta çoluğuna çocuğuna karşı görevini yapmış, gerekli ibadetlerini ikmal etmiş, helallaşılarak yaşanan ölüm hayırlı ölümdür ve herkese nasip olmaz. “Allah imanla Kuran’la ölmeği nasip etsin “ denir. Bazen da “Ne şehit oldu ne de gazi, pisi pisine gitti Niyazi” denir.

“Amanın da İllerbeyi’ m n’oldu

Vadesiyle değil de ciritten öldü” (Ş.Elçin, Türkiye Türklerinde
ağıtlar, Ankara, 1990, s.33)

Ölüm Meleğini anlatırken, O’nun elinden kurtuluşun olmadığı
anlamında O’nun için “alıcı kuş” tanımı kullanılır.

“Gitme Abdulgadir ötesi derin

Alıcı kuş vurmuş yaramı sarın

Halk tefekküründe sadakanın bu arada kurbanın kaza bela
savacağı ve muhtemel bir ölümden kurtulma durumunda kurbanın
gerektiğı inancı vardır.

“Ben Duran’ım gönüllerde eserim

Arzum için yedi kurban keserim

Ezrail ile gücenirim küserim

Sen diyesin bana öl diye Esra” (Duran Tamer, Baharı andıran Gözlerin, Sivas, 2002 s.77)

“Kırmızı gül olsan har olamazsın

Azireyil olsan can alamazsın

Dünyayı halbura koysan elesen

Sen de benim gibi yar bulmazsın” (H.Şahin-S.Özerol, Arguvan Türküleri (...), İstanbul, 2004. s.12)

Ölüm meleği ile ilgili duygular bazen da hayvanların diliyle onlar konuşturularak anlatılır. **Geyik** ile ilgili ağıt bu türden. Diğer tarafta geyik Türk halk tefekküründe dahil olduğu efsaneler itibariyle önemli bir yer tutar.

“Beni çobanlar görmesin

Buralarda çayır bitmesin

Beni ayıran onmasın

Diyerek ağlar bir geyik

Geyik meler gevrek gevrek

Dayanamaz dertli yürek

Geyiğe kuzusu gerek

Diyerek ağlar bir geyik” (Uğur, “Deyerek Ağlar Bir Geyik”, Ş.elçin, Türkiye Türkçesinde Ağıtlar, Ankara, 1999, s.56-57)

Çok kere ölüm anlatılırken, “giden kurtuldu olan geride kalanlara oldu” denir bununla, ölümün veya Ölüm Meleği ile tanışılmış oluşun geride kalıp yasa bürünmekten hayırlı olduğu anlatılmış olur. Bazen da aksi istikamette mesaj verilir. “olan ölene oldu, hayat devam ediyor. Yetim büyür Felek utanır” denir. Bayram Erdoğan’ın şiiri bu türdendir.

“Ecel gelse beni alsa ne olur.

Bilmedi kadrımı bilse ne olur

Öldüğümü duyup gelse ne olur

Sarılan ben oldum kullar yastadır.” (Bayram Erdoğan, Büyük Hasret, Ankara,2003, s.15) şair, sarılanla mevtayı, sarılmış olmakla da kefenlenmiş olmayı anlatmış olmaktadır.

Ölüm Meleği'nin halk inanç kültüründeki yeri bu kadarla da sınırlı değildir. Ölüm ile onun duyurucusu, uygulayıcısı doğal olarak özleştirilmiştir. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Van Gölü çevresinde de Ölüm Meleği'nin ölecek kişiye gözüktüğü inancı vardır. Bu noktada iyi kişiye onu korkutmayacak şekilde ve makbul olmayanlara da daha farklı gözüktüğüne inanılır. Bazen da ölmüş bir kimse rüyada görülür ve o kişi ile birlikte ölmüş kimse bir yerlere giderler ise, rüyayı görenin de öleceğine inanılır. Bu yorum daha ziyade eşi evvelce ölmüş kimselerin bu şekilde gördükleri rüyalar için yapılır. Biz bu tespiti Kars çevresinden yapmıştık Bitlis ve Muş'ta da yaşamakta olduğunu gördük. Öleceğine ihtimal verilen

kimse için “Onun gözüne Azrail göründü artık” denir. Veya belirli bir kuşaktan veya bir aileden üst üste ölümler olunca “Azrail (a.s.) buralarda dolaşıyor” denilir. Muş yöresinde yere doğru dalgın dalgın bakan yaşlılar için “Burnuna toprak konusu geliyor gidici” denir.

Kişinin can verişinin de onun geçmiş hayatındaki tutumu ile ilgili olduğuna inanılır. İncelediğimiz bölgede de yaşadığını tesbit ettiğimiz bir inanca göre iyi olmayan insanlar canlarını Ölüm meleğine teslim ederlerken zorlanırlar, nefesleri hırıltılı çıkar, çırpınırlar ve bunun gibi. İyi insanlarda durumun farklı olduğuna inanılır. Onlar adeta gülümseyerek ölürlər yüzlerine bir güzellik gelir ve çok sakindirler. Küçük bebeklerin iyi insanların bir kuş gibi uçup gittikleri inancı vardır. Bedenden ayrılan ruhun bir kelebek gibi uçup gittiği Ahlat yöresinde yaşamaktadır ki, bu inanç Bulgaristan Türklerinde de vardır. Ölüm Meleği’nin girdiği donlar

arasında Güvercin donuna girdiği de vardır. Bu inanç da Dođu Anadolu’da yaşamaktadır.

Sarıkamış’tan tespitini yaptığımız uzun ömür dileyen bir değişin yıllar sonra Tatvan’da aynısına rastlamıştık. Aile içerisinde veya dostlar arasında birisi herhangi bir şeyi unuttuğunu anlatınca çevredekiler üzülmessin diye, “Azrail unutsun seni” diye dua ederler. (Y.Kalafat, “Sarıkamış ve Çevresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Zihniyet” Serhat Kültür, Temmuz Ağustos 2006, s.42-43)

Beddua niyetine ise Aşık Minhaci;

“Can alıcısı da yanına gele

Bütün kazancını elinden ala

Sen ölesin yavruların sağ kala

İntizar bilmem ki diyem ağ gelin” (Tahir Kutsi Makal
“Halk Edebiyatında Azrail Motifi,” II. Uluslar arası Türk Halk
Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1985 Eskişehir, Eskişehir 1987,
s.231-235)

Bazı yörelerimizde ve bu arada Van Gölü Havzasının batı
yakasında cenaze defnedildikten veya evi terk ettikten sonra evin
bütün suları dökülür, bazen da belirli bir seviyenin altında duvarlar
su ile silinirler. Bununla amaç “**Azrail’in kılıcı**”ndan sıçrayan
kanların silinmesidir. Bu noktada belirtilmesi gereken husus halk
inançlarının oluşum mahiyetidir. Diğer alanlarda olduğu gibi halk
inanç kültürü bu alanda da ve doğal olarak bu bölgede de bir
katmanlaşma yaşamış, bölgenin mevcut dini olan İslamiyet’ten
evvelki inançlardan da etkilenmiştir.Öldürücü güç veya ölüme sebep
olan güç ondan korunmak veya kurtulmak için halkın inançlarında
bazı uygulamalar yer alabilmiştir. Mesela mezarlığa gidilen yol ile
oradan dönülen yol aynı değildir. Bazılarına göre bu uygulama

ölenin yolu bellememesi bazılarına göre de yeni ölümler olamaması içindir. Aynı inancın bir parçası olarak düğün yemeklerinde ikram çift tabakla yapılır mesaj yeni düğünlerin olması iken, yas yemeklerinde ikram tek tabak olur amaç yeni ölüm temennisi mesajı vermemektir. Bu türden örnekleri çoğaltmak mümkündür, ölen kimsenin pabuçlarının kapının önüne uçları dışarı bakacak gibi konularak sahibi burada yok gitti artır duyurusunda bulunmak da bunlardan birisidir.(Yaşar Kalafat, “Anadolu ve Yakın Çevresinde Türk Halk İnançlarında veya Halk İnançlarımıza Göre Yatır Ziyareti”, Geçmişten Günümüze Mezarlıklar Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, /18-20 Aralık 1998 AKSM İstanbul/ İstanbul 1999, s. 239-271; Türk Halkları Arasında Yaşayan Hayat Sonrası İle İlgili İnançlar”, 43. Uluslar arası PIAC Toplantısı, Lenekan-Belçika, /3-8 Eylül 2000/; 60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr .Kazım Yaşar Koprman’a Armağan, Ankara, 2003, s.412-418; Kurban Cemal ile “Türkmenistan ve Türkiye’de Doğum, ölüm Gelenek ve İnançları”, İçel Kültürü, Kasım 1998, S.60, s.14-17)

SONUÇ:

Halk inançlarında ölüm haktır. O, Allah'ın emri ve kaçınılmaz olandır. “Ölüm Allah'ın emri ayrılık olmasaydı” denilmiştir. Ölüm Meleği **Azrail; İsrail, Mikail, Cebrail** (a.s.) gibi dört büyük melekten birisi olup, görevini yaparken diğer bütün melekler gibi Allah'ın emrini yerini getirmiş olmaktadır. Allah'ın emrine karşı durulmaz Her canlı ölümü mutlaka tadacaktır. Bunun zamanı Allah tarafından takdir edilmiştir. Bir sebep halk eden de odur. “Ecel gelmiş cihana, baş ağrısı bahane” inancı esastır.

Ölümün meydana geliş zamanı, şekli yeri ve benzeri haller için, bu arada ölüm meleği ile ilgili olarak halk muhayyilesi bir takım inanç ve uygulamalar geliştirmiştir. Bu tür inanç ve uygulamalar tamamen din değildirler, ancak dinin de tamamen dışında değildirler Bunları içinde ölümden sonra “lokma”, “ölü aşı” gibi hayır işlemeğe yönelik mistik folklor unsurları olduğu gibi, bir kısım hurafe ve

bidatler da vardır. Tatar Türklerinin halk inançlarında Ölüm Meleğinin ismi “Zulmet İyesi” dir. İye/sahip algılayışı Eski Türk İnanç Sistemini içerisinde de yer alır. Bu sisteme göre bir çok şeyin sahibi ve bir çok şeyin yapıcısı vardır, bunlar iyi ve kötü şeyler olabilmektedir. Tatar Türk Mitolojisinde İlemen; İlin-Vatanın koruyucu iyesidir. Buradan hareketle bunların yardımlarını almak veya zararlarından korunmak için bazı uygulamalar yapılır Bazen, haşa şirke varabilenleri de olmaktadır.haliyle kaçınılması gerekir.

Vurgulanması gereken diğer önemli husus, Van Gölü havzasından yaptığımız bu tesbitler mahiyetleri her ne olursa olsun, Anadolu genel halk inançları kültüründen farklı değildirler. Bu tespiti inançla ilgili uygulamalardan ve sözlü kültür verilerinden hareketle yapabiliyoruz.